

A FOGYATÉKOS EMBEREK HELYZETE*

DR. TAUSZ KATALIN – DR. LAKATOS MIKLÓS

A 2001. évi népszámlálás felvételi programjában fontos témaként szerepelt a fogyatékos-ság kérdése, mely az ún. érzékeny adatok közé tartozik. Ezért a népszámlálást elrendelő törvény e kérdés vonatkozásában biztosította az önkéntes válaszadás lehetőségét. A jelen tanulmány a 2001. évi népszámlálás fogyatékos emberekkel kapcsolatos információit foglalja össze. Összehasonlíja a fogyatékos és nem fogyatékos emberek demográfiai, foglalkozási összetételét, családi kötődéseit és lakáskörülményeit, részletesen elemzi a fogyatékos emberek fogyatékos-ság típusa szerinti összetételét, a fogyatékos-ság okát, információkat közöl a több fogyatékos-ságban szenvedő emberekről. A teljes körű felvételtől adódó lehetőséget kihasználva bemutatja az intézetben lakó fogyatékos emberek helyzetét, adatokat közöl a fogyatékos-sággal élők lakóhelyéről, régióik, megyék és statisztikai kistérségek szerinti bontásban.

TÁRGYSZÓ: Népszámlálás. Fogyatékos népesség.

Az utóbbi évtizedekben nemcsak Magyarországon, hanem a világ más országaiban is növekedett a rokkantak és a különböző fogyatékos-sággal élők száma és aránya. E növekedést sok tényező (demográfiai, egészségügyi, általában jogkiterjesztést tartalmazó társadalombiztosítási rendelkezések, az életkörülmények változása, a tudományos-technikai fejlődésből adódó változások stb.) befolyásolja. A fogyatékos emberek a magyar társadalom leghátrányosabb helyzetű csoportjai közé tartoznak. Nagy részük életét nemcsak az egészségi állapotuk, hanem a mostoha társadalmi körülmények is nehezítik, s szinte lehetetlenné teszik a társadalmi normaként elfogadott életvitelt. Már a XIX. század második felének magyar társadalmában is felmerült e társadalmi csoport vizsgálata. Ezért döntött úgy az akkori „szociálisan érzékenyen” kormányzat, hogy felveszi ezt a kérdést a népszámlálások programjába. Ennek köszönhető, hogy a fogyatékos emberekkel kapcsolatos témakör már a legrégebbi magyar népszámlálásokban is szerepel: az 1870 és 1949 közötti valamennyi népszámlálásban megtalálhatók voltak a „testi és szellemi fogyatékosokra” vonatkozó kérdések.¹

Bár az 1960., 1970. és 1980. évi népszámlálási programokból kimaradtak a fogyatékos-ságot tudakoló kérdések, de a KSH különböző kismintás lakossági adatfelvételeiben, különösen az 1980-as évtizedben, már foglalkoztak a témával. Ezt követően a fogyatékos

* A jelen tanulmány a 2001. évi népszámlálás kötetorozatában (12. A fogyatékos emberek helyzete) közölt kiadvány elemző részének átdolgozott változata.

¹ Dr. Lakatos M. [1996]: A fogyatékos-ság számbavétele a magyar népszámlálásokban 1869–1949. *Statisztikai Szemle*. 74. évf. 8–9. sz. 694–713. old.

személyek vizsgálata az 1990. évi és a 2001. évi népszámlálások programjában az egészségi állapottal kapcsolatos egyedüli kérdésként szerepelt. (1990. évi népszámlálásnál csak a népesség 20 százalékát kérdezték meg erről a témáról, míg a 2001. évi népszámlálás a lakosság teljes körétől tudakolta ezt a kérdést.)²

DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint 577 ezer fogyatékos ember élt Magyarországon, a népesség 5,7 százaléka. Az 1990. évi népszámláláshoz képest a fogyatékos emberek létszáma és aránya jelentősen emelkedett. A létszámnövekedés azzal is összefügg, hogy 2001-ben a fogyatékos emberek – többek között a jól előkészített és végrehajtott kommunikáció eredményeképpen – többen vállalták fogyatékoságukat, mint 1990-ben. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a fogyatékoság mind pontosabb meghatározása következtében többen vannak tisztában egészségi állapotuk fogyatékosággal kapcsolatos jellegével.

Míg a fogyatékos emberek nemek szerinti összetételében 1990-ben – a népesség egészétől eltérően – férfifébblet mutatkozott (53,6%), 2001-ben – az össznépeséghez hasonlóan – a nők aránya volt magasabb (51%). Ez összefügg azzal, hogy a legutóbbi népszámlálás során jóval több időskorú ember került a fogyatékos személyek közé, mint 1990-ben (ismeretes, hogy az időskorúak között a nők aránya jóval magasabb).

A fogyatékos és nem fogyatékos személyek korstruktúrája mindkét adatfelvétel idején jelentősen eltért egymástól. (Lásd az 1. táblát.) A fogyatékosággal élők körében a nem fogyatékos emberekhez viszonyítva alacsonyabb volt a gyermekek és jóval magasabb a 60 éves és idősebb személyek aránya. Az elmúlt évtized legfontosabb változásának az arányok további „eltolódása” tekinthető: míg a nem fogyatékos népességben érzékelhető csökkenés csupán a gyermekkorúak között tapasztalható, a fogyatékos népességben belül számottevően megnőtt a 40 éves és idősebbek aránya (1990-ben 68,3, 2001-ben 80,4 százalék).

1. tábla

A népesség számának megoszlása fogyatékoság és korcsoport szerint, 1990, 2001 (százalék)

Korcsoport (éves)	1990		2001	
	fogyatékos	nem fogyatékos	fogyatékos	nem fogyatékos
0–14	9,1	21,0	5,0	17,3
15–39	22,6	35,8	14,6	36,3
40–59	30,6	24,9	35,6	27,5
60–X	37,7	18,3	44,8	18,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

² Az összeírókat fel kellett készíteni a fogyatékos emberekre vonatkozó kérdésekkel kapcsolatos különösen nagy beleérző képességet kívánó módszerek alkalmazására. A számlálóbiztosi utasítás – mindkét népszámlálási felvétel során – felhívta a számlálóbiztosok figyelmét arra, hogy „a fogyatékosággal kapcsolatos kérdések a megkérdezettek életének olyan területét érintik, amelyről mások (a nyilvánosság) előtt esetleg nem szívesen nyilatkoznak, ilyen esetekben a kikérdezés a számlálóbiztosok részéről igen nagy tapasztalatot, továbbá – főleg az idősebb, betegebb személyeknél – nagy figyelmet és türelmet igényel”. Az oktatások során e témával kapcsolatban különösen hangsúlyozni kellett, hogy a népszámlálás során az összeírók tudomására jutott információk titkosak.

1990 és 2001 között a nem fogyatékos népességben emelkedett a nőtlenek és hajadonok aránya, s csökkent a házasságban élőké. A fogyatékosok csoportjában azonban csökkent a nőtlenek és hajadonok aránya, közöttük a fogyatékos hajadonoké kifejezetten erőteljesen, ám a házasságban élőké változatlan maradt. A legnagyobb különbség az özvegyek csoportjában látszik: a fogyatékos nők több mint egyharmada (a nem fogyatékos nőknél mért érték kétszerese) özvegy. A nem fogyatékos népességhez hasonlóan, nőtt az elváltak aránya, a nem fogyatékos népességtől eltérően, a férfiak körében erőteljesebben.

A családi állás szerinti adatok jelzik, hogy a fogyatékos emberek körében nagyobb az egyedülálló és az intézeti lakók aránya, mint a nem fogyatékos személyek között. Az egyedülálló fogyatékos emberek magasabb aránya összefügg azzal, hogy körükben magas az időskorúak hányada. A fogyatékos emberek körében – hasonlóan a teljes népességhez – emelkedett az élettársi kapcsolatok aránya, de még mindig alacsonyabb, mint a nem fogyatékos személyek körében.

2. tábla

A népesség számának megoszlása fogyatékoság és családi állás szerint, 1990, 2001
(százalék)

Családi állás	1990		2001	
	fogyatékos	nem fogyatékos	fogyatékos	nem fogyatékos
	Családháztartásban élő			
Férj/feleség	39,9	45,2	41,9	41,7
Élettárs	2,5	2,4	4,2	5,4
Apa, anya	3,8	4,4	4,9	4,6
Gyermek	17,1	31,0	12,4	32,0
Felmenő rokon	4,2	2,0	4,4	1,8
Egyéb	1,8	0,9	1,4	0,6
Nem rokon	0,4	0,3	0,2	0,1
	Nem családháztartásban élő			
Egyedülálló	13,9	8,8	18,5	9,5
Intézeti lakó	11,5	2,1	7,9	2,1
Egyéb	4,9	3,0	4,2	2,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az esélyegyenlőség megteremtésének egyik legfontosabb intézménye az iskola. Az iskola nemcsak a szocializáció fontos színtere, hanem itt dőlnek el a munkaerő-piaci lehetőségek is. A fogyatékos emberek munkavállalási lehetőségeit egyértelműen meghatározza az össznépességnél alacsonyabb iskolai végzettség. A népesség többségéhez hasonlóan, a fogyatékos emberek körében is emelkedett az iskolai végzettség szintje. Ennek ellenére a fogyatékos emberek iskolai végzettsége 2001-ben is jóval alacsonyabb a nem fogyatékosokénál. A fiatalabb korosztályokba tartozó fogyatékos emberekre is igaz, hogy iskolai végzettségük tíz év múltán magasabb szintű (kivéve az értelmi fogyatékos embereket). (Lásd a 3. táblát.)

A népszámlálási felvételek lehetővé teszik, hogy a fogyatékos emberek adatait részletes területi metszetben is bemutassuk (ez jelentős előny az ún. kismintás lakossági adatfelvételekkel szemben). A fogyatékos és a nem fogyatékos emberek régiónkénti területi

megoszlása jelentősen eltér egymástól. A több szempontból is hátrányos helyzetű dél-alföldi és észak-magyarországi régióban nagyobb volt a fogyatékos emberek aránya. A településtípus szerinti adatok azt mutatják, hogy a fogyatékosok magasabb arányban élnek a községekben és kevésbé a fővárosban, valamint más városokban, mint a nem fogyatékos népesség. Így társadalmi hátrányaikat a települési egyenlőtlenségből adódó nehézségek tovább súlyosbítják. (Lásd a 4. táblát.)

3. tábla

A 7 éves és idősebb népesség számának megoszlása fogyatékoság és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint, 1990, 2001 (százalék)

Iskolai végzettség	1990		2001	
	fogyatékos	nem fogyatékos	fogyatékos	nem fogyatékos
Általános iskola 8. évfolyamnál alacsonyabb	50,1	30,6	31,6	19,3
Általános iskola 8. évfolyam	30,6	31,8	38,8	30,2
Középiskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	5,7	13,2	10,3	17,1
Középiskola érettségivel	9,7	17,0	14,3	23,3
Egyetem, főiskola stb.	4,0	7,4	5,0	10,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

4. tábla

A népesség számának megoszlása fogyatékoság szerint, településtípusonként, 1990, 2001 (százalék)

Településtípus	1990		2001	
	fogyatékos	nem fogyatékos	fogyatékos	nem fogyatékos
Főváros	18,1	19,5	14,2	17,6
Megyeszékhely (m.j.v.)	17,5	17,8	15,9	18,0
Többi megyei jogú város (m.j.v.)	2,0	2,1	1,7	2,1
Többi város	25,5	26,6	27,9	27,0
Községek, nagyközségek	36,8	34,0	40,3	35,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Ha a településtípust és az iskolai végzettséget vetjük egybe, a fogyatékos emberek iskolai végzettsége alacsonyabb a nem fogyatékos emberekénél, ám a nem fogyatékos községi lakosok iskoláztatási hátrányainál is súlyosabbak az ugyanilyen településtípusban élő fogyatékosoké. Több mint egyharmaduk az általános iskolát sem végzi el, 80 százalékuk legfeljebb alacsonyfokú végzettséggel rendelkezik, s ha továbbtanulnak, akkor sem a városban élő fogyatékos fiatalok által választott, s a felsőfokú tanulmányokat előkészítő középiskolába járnak, hanem szakmát szereznek.

A fogyatékosok típusa

A fogyatékos népességben belül továbbra is a mozgássérülteké a legnépesebb csoport. Jelentősen emelkedett az egyéb, pontosan meg nem határozott fogyatékosokban szenvedők

aránya. (Valószínűleg ebbe a kategóriába kerültek azok a személyek, akik nem tudták elhatalni fogyatékosukat tartós betegségüktől, ezért az egyéb fogyatékosokkal bírók között többen lehetnek olyanok, akik nem fogyatékosban, hanem tartós betegségben szenvednek.) A fogyatékosokkal élők között minden tizedik ember az értelmi fogyatékos személyek közé tartozott. A fogyatékos férfiak és nők fogyatékosstípus szerinti megoszlása némileg különbözik egymástól, a férfiak körében magasabb az értelmi fogyatékosok, alsó, felső végtag hiányából adódó fogyatékosok és az egyéb testi fogyatékosok aránya, a mozgássérültek, gyengén látók hányada viszont a nők között nagyobb.

5. tábla

A fogyatékos személyek számának megoszlása a fogyatékosstípusa és nemek szerint, 1990, 2001 (százalék)

A fogyatékosstípusa	1990			2001		
	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő
Mozgássérült	29,9	29,8	30,1	36,4	33,6	39,0
Alsó, felső végtag hiánya	2,6	4,0	1,2
Egyéb testi fogyatékos	9,7	11,6	7,6	4,6	5,4	3,9
<i>Együtt</i>	<i>39,7</i>	<i>41,3</i>	<i>37,7</i>	<i>43,6</i>	<i>43,0</i>	<i>44,1</i>
Gyengén látó	11,8	9,2	14,9	9,6	7,6	11,5
Egyik szemére nem lát	4,8	5,2	4,4	3,2	3,4	3,0
Vak	2,1	1,8	2,4	1,6	1,4	1,9
<i>Együtt</i>	<i>18,8</i>	<i>16,2</i>	<i>21,8</i>	<i>14,4</i>	<i>12,4</i>	<i>16,4</i>
Értelmi fogyatékos	19,5	20,3	18,6	9,9	11,1	8,7
Nagyothalló	10,9	10,5	11,4	7,7	7,9	7,6
Siket, siketnéma, néma	2,1	2,0	2,2	1,5	1,6	1,5
Beszédhibás	2,3	2,8	1,7	1,3	1,7	0,9
Egyéb	6,7	6,9	6,5	21,6	22,3	20,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

6. tábla

A fogyatékos személyek számának megoszlása korcsoport és a fogyatékosstípusa szerint, 1990, 2001 (százalék)

A fogyatékosstípusa	1990				2001			
	0–14	15–39	40–59	60– X	0–14	15–39	40–49	60– X
	éves az összes százalékában							
Mozgássérült	3,4	17,2	39,3	40,2	1,6	7,5	36,4	54,6
Alsó, felső végtag hiánya	1,8	8,8	32,8	56,6
Egyéb testi fogyatékos	5,5	22,5	39,5	32,4	4,1	14,8	45,0	36,2
Gyengén látó	7,1	20,1	25,9	46,9	5,0	18,5	26,0	50,5
Egyik szemére nem lát	3,6	17,8	28,9	49,7	2,4	11,8	27,6	58,2
Vak	13,1	12,0	18,6	56,3	3,5	10,5	21,9	64,1
Értelmi fogyatékos	23,5	40,8	19,6	16,1	18,5	42,3	23,7	15,5
Nagyothalló	3,4	9,4	19,7	67,6	3,5	10,3	20,5	65,7
Siket, siketnéma, néma	10,4	28,6	29,0	32,1	7,8	25,6	30,1	36,5
Beszédhibás	16,6	30,6	27,2	25,6	17,0	25,5	28,9	28,6
Egyéb	10,4	21,9	43,9	23,8	5,3	13,8	50,6	30,3

A látás-, hallás- és mozgássérültek aránya az életkor előrehaladtával fokozatosan nő. Eltérő tendencia tapasztalható az értelmi fogyatékos emberek esetében, akik gyermekkorban a többiekénél jóval népesebb csoportot alkotnak, 15–39 éves korukban arányuk ug-rásszerűen nő, majd fokozatosan csökken. Mindebben szerepet játszhat a fogyatékos-ság válás oka, a mára kiterjedtté váló óvodai és iskolai szűrőrendszer és főleg az alacsonyabb várható élettartam. (Lásd a 6. táblát.)

Az értelmi fogyatékosok 60 százaléka alapfokú iskolai végzettséggel sem rendelkezik. Ugyanakkor az adatok arra utalnak, hogy az értelmi fogyatékos emberek fogyatékos-ságának súlyossága is különböző lehet, mivel egyharmaduk rendelkezik befejezett általános, és csekély hányaduk még ennél is magasabb iskolai végzettséggel. A vak emberek helyzetét megkönnyíti, hogy körükben viszonylag jelentős azoknak az aránya, akiknek van alapfokú vagy annál magasabb iskolai végzettségük. Nyilván ezzel az adattal is összefügg, hogy azok a vakságban szenvedő fogyatékos emberek, akik el tudnak helyezkedni a munkaerő-piacon, főleg szellemi tevékenységet igénylő munkakörökben dolgoznak.

7. tábla

*A 15 éves és idősebb fogyatékos személyek számának megoszlása
legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a fogyatékos-ság típusa szerint, 2001
(százalék)*

Fogyatékos-ság típusa	Az általános iskola első évfolyamát sem végezte el	Általános iskola			Középiskola		Egyetem, főiskola stb.	Összesen
		1–3.	4–7.	8.	érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	érettségivel		
		évfolyam						
Mozgássérült	1,1	1,5	25,2	41,6	10,0	15,3	5,3	100,0
Alsó, felső végtag hiánya	0,9	1,7	22,8	43,9	11,2	14,2	5,3	100,0
Egyéb testi fogyatékos	1,4	1,6	16,0	42,5	15,9	17,1	5,5	100,0
Gyengén látó	0,9	1,9	26,7	37,0	9,0	17,9	6,7	100,0
Egyik szemére nem lát	0,9	2,0	27,5	38,7	9,4	14,9	6,6	100,0
Vak	3,5	3,0	33,0	36,1	5,0	13,9	5,5	100,0
Értelmi fogyatékos	34,5	6,2	19,7	33,3	3,2	2,5	0,6	100,0
Nagyothalló	1,4	2,7	33,4	37,2	7,5	12,4	5,4	100,0
Siket, siketnéma, néma	10,1	3,3	18,9	43,6	14,6	7,2	2,4	100,0
Beszédhibás	4,7	4,2	20,8	41,3	12,2	12,5	4,2	100,0
Egyéb	1,0	1,3	14,3	42,6	16,1	18,8	5,9	100,0
<i>Összesen</i>	<i>4,1</i>	<i>2,1</i>	<i>22,7</i>	<i>40,2</i>	<i>10,7</i>	<i>14,9</i>	<i>2,2</i>	<i>100,0</i>

A megkérdezettek mindkét népszámlálás időpontjában a fogyatékos-ság leggyakoribb okaként a betegséget jelölték meg. Jelentősebb változás a veleszületett fogyatékosok arányának csökkenésében figyelhető meg, melynek oka részben az egészségügy fejlődése, részben az időskorú fogyatékosok számának gyarapodása. A baleset miatt fogyatékos-ságban szenvedők között kiugróan magas – több mint kétharmad – a férfiak aránya, ami-nek valószínűleg az az oka, hogy egy részük munkatevékenység közben, baleset miatt vált fogyatékos-sá, és mivel a férfiak által végzett munkák nagyrésze balesetveszélyesebb is, ezért érthető a férfiak túlréprezentáltsága. Nyilvánvaló, hogy a fogyatékos-ság oka erő-sen korszpecifikus, mert amíg például a 0–14 éves fogyatékos gyermekek között a vele-

születettek aránya több mint kétharmad, addig ez a mutató a 70 éves és idősebb fogyatékos emberek körében mindössze 4 százalék volt.

8. tábla

A fogyatékos személyek számának megoszlása a fogyatékosok oka és korcsoport szerint, 1990, 2001 (százalék)

Korcsoport (éves)	A fogyatékosok oka									
	veleszü- letett	baleset	betegség	nem tudja	ismeretlen	veleszü- letett	baleset	betegség	nem tudja	ismeretlen
	az összes százalékában									
	1990					2001				
0–14	85,1	1,8	9,0	1,7	2,4	66,8	1,7	12,7	8,0	10,8
15–39	57,3	13,9	23,7	1,9	3,2	46,5	11,1	24,4	8,1	9,8
40–59	22,1	21,2	48,6	3,8	4,3	12,6	14,9	57,7	6,0	8,8
60–69	14,7	17,5	56,5	5,7	5,6	7,2	14,0	63,5	5,9	9,4
70– X	9,0	12,3	61,3	9,7	7,6	4,0	12,0	65,8	7,8	10,4
<i>Összesen</i>	<i>31,8</i>	<i>15,4</i>	<i>43,3</i>	<i>4,7</i>	<i>4,8</i>	<i>17,0</i>	<i>12,7</i>	<i>53,8</i>	<i>6,9</i>	<i>9,6</i>

A legsúlyosabb fogyatékosok típusa és keletkezésének oka között jelentős összefüggés tapasztalható; például a 2001. évi népszámlálás szerint az értelmi fogyatékos emberek 65 százaléka születése óta fogyatékos volt. A siket, siketnéma, néma és beszédhibás fogyatékos emberek között szintén magas a születésük óta fogyatékosokban szenvedők aránya. A mozgássérült, az egyéb testi fogyatékos, vak és gyengén látó emberek többségének valamilyen betegség okozta fogyatékoságát.

9. tábla

A fogyatékos személyek számának megoszlása a legsúlyosabb fogyatékosok típusa és oka szerint, 1990, 2001 (százalék)

A legsúlyosabb fogyatékosok típusa	A fogyatékosok oka									
	veleszü- letett	baleset	betegség	nem tudja	ismeret- len	veleszü- letett	baleset	betegség	nem tudja	ismeret- len
	az összes százalékában									
	1990					2001				
Mozgássérült	18,4	24,3	51,8	2,4	3,2	9,8	18,1	60,4	3,1	8,6
Alsó, felső végtag hiánya	6,2	40,5	46,8	0,4	6,1
Egyéb testi fogyatékos	23,3	34,6	37,3	2,8	2,0	13,4	24,5	50,7	4,2	7,2
<i>Együtt</i>	<i>19,6</i>	<i>26,8</i>	<i>48,2</i>	<i>2,5</i>	<i>2,9</i>	<i>10,0</i>	<i>20,1</i>	<i>58,5</i>	<i>3,0</i>	<i>8,3</i>
Gyengén látó	27,2	5,7	51,0	8,6	7,6	20,1	4,0	43,2	17,1	15,6
Egyik szemére nem lát	14,3	37,7	42,0	2,3	3,7	11,8	30,2	42,9	6,3	8,7
Vak	29,4	9,6	52,9	3,8	4,4	19,2	10,4	57,0	6,2	7,2
<i>Együtt</i>	<i>24,1</i>	<i>14,3</i>	<i>48,9</i>	<i>6,4</i>	<i>6,2</i>	<i>18,1</i>	<i>10,6</i>	<i>44,7</i>	<i>13,5</i>	<i>13,1</i>
Értelmi fogyatékos	73,2	2,3	18,8	1,3	4,5	64,7	2,3	15,5	5,2	12,3
Nagyothalló	13,0	7,4	54,4	16,5	8,8	10,3	7,6	51,5	18,0	12,7
Siket, siketnéma, néma	69,4	3,5	22,8	2,3	2,0	42,6	6,5	37,1	5,7	8,1
Beszédhibás	56,4	4,9	30,9	2,0	5,8	40,8	5,6	32,3	9,6	11,7
Egyéb	16,4	9,0	62,8	5,3	6,5	7,7	6,7	71,2	7,0	7,4
<i>Összesen</i>	<i>31,8</i>	<i>15,4</i>	<i>43,3</i>	<i>4,7</i>	<i>4,8</i>	<i>17,0</i>	<i>12,7</i>	<i>53,8</i>	<i>6,9</i>	<i>9,6</i>

A fogyatékos személyek több mint 86 százalékának egy, 12 százalékának két, és mindössze 2 százalékának van három fogyatékosága. A fogyatékos emberek körében a fogyatékoság halmozódása szempontjából nincs a férfiak és nők között érdemleges különbség. A fogyatékoság halmozódása jelentősen befolyásolja a tanulási és munkavállalási esélyeket. Az egy fogyatékosággal élők között az általános iskola 8. évfolyamánál alacsonyabb végzettségűek aránya 30 százalék, két fogyatékoság esetén ez az érték 44 százalék, míg a három fogyatékosággal rendelkezők körében 57 százalék. Bár az egy fogyatékosággal élők foglalkoztatottsága is rendkívül alacsony (10%) ám a halmozottan fogyatékos emberek gyakorlatilag teljesen kiszorultak a munkaerőpiacról. (A két fogyatékosággal bírók 5, a három fogyatékosággal élők 2,5 százaléka talált munkát magának.)

A népszámlálási adatfelvétel lehetővé teszi a fogyatékos emberek nemzetiség szerinti összetételének vizsgálatát is. A hazai nemzeti etnikai kisebbségek körében a cigányok között magas a fogyatékos emberek aránya: a cigány etnikumhoz tartozott 1990-ben a népesség 1,4 százaléka, illetve a fogyatékos személyek 2,5 százaléka. 2001-ben ezek az arányok a következők voltak: 1,9 százalék, illetve 2,1 százalék. Ez azt jelenti, hogy míg a népesség egészében nőtt a cigány etnikumhoz tartozók hányada, addig a fogyatékos emberek között némileg csökkent az arányuk, de még így is magasabb maradt a cigány nemzetiségűek reprezentációja a fogyatékos emberek körében.

Ha az adatokat iskolai végzettség szerint vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a cigány származású fogyatékos emberek igen hátrányos helyzetben vannak.

10. tábla

A fogyatékos személyek számának megoszlása fogyatékoság, nemzetiség és legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint (százalék)

Iskolai végzettség	Összes fogyatékos	Ebből: cigány		
		összesen	férfi	nő
Általános iskola 8. évfolyamnál alacsonyabb	32,5	64,6	58,8	72,2
Általános iskola 8. évfolyam	38,3	30,8	35,2	25,2
Középiskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	10,2	3,0	4,1	1,6
Középiskola érettségivel	14,1	1,2	1,5	0,9
Egyetem, főiskola stb.	4,9	0,3	0,4	0,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A cigány fogyatékos emberek tanulási esélyei a nem cigány fogyatékosokénál is rosszabbak: majdnem kétharmaduk az általános iskolát sem fejezte be, s továbbtanulni mindössze 4,5 százalékuknak volt lehetősége. A cigány fogyatékos nők hátrányai a férfiakénál jelentősebbek: közel háromnegyedük nem fejezte be az általános iskolát sem.

A fogyatékoság típusa szerint a cigány és nem cigány nemzetiségű fogyatékos emberek összehasonlításánál két jelentős különbség figyelhető meg: az előbbieik körében jóval alacsonyabb a mozgássérültek és magasabb az értelmi fogyatékos emberek aránya.

A cigány fogyatékos emberek korstruktúrájának alakulása a nem fogyatékos népességét követi, ám rossz egészségi állapotuk következtében alacsonyabb várható élettartamuk miatt a cigány fogyatékos embereknek kevésbé van esélyük megélni a 60 évesnél idősebb kort.

A FOGYATÉKOS EMBEREK MUNKAERŐ-PIACI HELYZETE

Egy társadalom erkölcsi-jogi és mentális állapotát jól jellemzi az, hogy miképpen tudja segíteni különböző okokból, például egészségügyi állapot miatt hátrányos helyzetbe került tagjainak munkavállalását, munkaerő-piaci elhelyezkedését. A fogyatékos emberek beilleszkedését a társadalomba, elfogadottságukat elősegíti, ha dolgoznak, ha megélhetésüket munkából származó jövedelemből tudják biztosítani. Természetesen a fogyatékos-ság jellege, súlyosságának foka erőteljesen befolyásolja a munkavállalás lehetőségét, ennél is fontosabb azonban, hogy egy adott országban milyen a foglalkoztatottság mértéke, a munkanélküliek aránya, a munkaerőpiac általános helyzete.

Magyarországon, az 1990-es évtizedben, jelentősen visszaesett a foglalkoztatottság, és ez a fogyatékos emberek munkaerő-piaci helyzetére is hatással volt.

A gazdasági aktivitást vizsgálva a fogyatékos és nem fogyatékos emberek között már 1990-ben is jelentős különbséget tapasztalhattunk. Míg az előbbi csoportban a foglalkoztatottak aránya csupán közel 17 százalék volt, addig az utóbbiban meghaladta a 44 százalékot. Az 1990-es évtized alapvető munkaerő-piaci változásai 2001. évre a fogyatékos személyek körében még ezt az alacsonynak mondható foglalkoztatotti arányt is 9 százalékra csökkentették. (Ez 7,6 százalékpontos csökkenést jelent, a nem fogyatékosok között a visszaesés mértéke ennél közel egy százalékponttal kevesebb volt.)

11. tábla

A népesség számának megoszlása fogyatékos és gazdasági aktivitás szerint, 1990, 2001 (százalék)

Gazdasági aktivitás	1990			2001		
	Az összes	A fogyatékos	A nem fogyatékos	Az összes	A fogyatékos	A nem fogyatékos
	személyek					
Foglalkoztatott	43,6	16,6	44,6	36,2	9,0	37,8
Munkanélküli	1,1	0,7	1,1	4,1	2,0	4,2
Inaktív kereső	25,6	57,5	24,5	32,4	76,7	29,8
Eltartott	29,7	25,2	29,8	27,3	12,2	28,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A munkanélküliek aránya azonban a fogyatékos személyek körében kevésbé nőtt, mint a nem fogyatékos emberek között. Ennek talán részben az lehet a magyarázata, hogy a munkaerő-piaci szervezetrendszer kevésbé fogadta be a fogyatékos munkát keresőket, s az aktív korú fogyatékos emberek kevésbé tartják lehetségesnek, hogy munkát találjanak, és lemondanak az aktív munkakeresésről is. A 15 éves és idősebb fogyatékkal élők döntő többsége nem keres munkát, illetve nem tartozik a munkanélküliek közé. Ennek ellenére négy százalékuk, több mint 20 ezer fő, ezen belül 12 ezer fő munkanélküli nyilatkozott úgy, hogy munkát keres, megélhetése érdekében szívesen dolgozna. A munkát keresők olyan fogyatékosok közül kerülnek ki, akiknek fogyatékos-sága kevésbé súlyos, és úgy gondolják, hogy még ilyen nehéz egészségi állapot mellett is tudnának dolgozni. Leginkább a mozgássérült és a bizonytalan kategóriájú egyéb fogyatékos szemé-

lyek keresnek munkát, de a gyengén látók és nagyothallók közül is többen jelezték munkába állási szándékukat.

Ugyancsak a 2001. évi népszámlálást megelőző évtized gazdasági és társadalompolitikai gyakorlatának a következménye, hogy megnőtt az inaktív keresők száma. A rendszerváltozást követő években meglehetősen széles körben biztosítottak lehetőséget a korengedményes nyugdíj, majd az előnyugdíj igénybevételére. Emellett, a piacgazdaság térhódításából adódóan, a korábbinál szűkebbé vált a valamilyen egészségkárosodásban szenvedő munkavállalók szervezett foglalkoztatásának a lehetősége, ezért e munkavállalók közül sokan a rokkantsági nyugdíjat választották; mások – akiket egészségügyi problémáik a „teljes foglalkoztatottság” időszakában érdemlegesen nem gátoltak az aktív keresőtevékenységben – a létszámcsökkentések miatt elvesztett munkahelyük helyett nem az átmeneti munkanélküli segélyt vagy támogatást kérték, hanem inkább a rokkantsági nyugdíjazás lehetőségével éltek. Végeredményben – a fiatalabb korcsoportokat is érintően – erőteljesen bővült a rokkantsági nyugdíjban részesülők köre. Ez a tendencia jól látható a fogyatékosok gazdasági aktivitás szerinti összetételében, mivel körükben sokkal jobban emelkedett az inaktív keresők aránya, mint a nem fogyatékos személyek között. Ez természetesen a korösszetétel módosulásából is következik, tekintettel arra, hogy a fogyatékos emberek körében az időskorúak aránya a nem fogyatékosokénál jobban emelkedett. A rokkantsági nyugdíjasok számának növekedése is hasonló tendenciát jelez, mivel a fogyatékos emberek között nagyobb volt e növekedés, mint amit a fogyatékoságban nem szenvedők körében tapasztaltunk.

Más megközelítésben a rokkantsági nyugdíjasok között 1990-ben 25 százalék volt a magukat fogyatékosnak tekintő emberek aránya, 2001-re ez a mutató 34 százalékra emelkedett. Figyelemre méltó, hogy még 2001-ben is a rokkantsági nyugdíjasok közel kétharmada nem jelezte, hogy fogyatékoságban szenved, mely részben azt jelentheti, hogy – főleg a fiatalabb korosztályoknál – a rokkantsági nyugdíjasok egészségi állapota nem olyan súlyos, hogy ne tudnának elhelyezkedni, ha lenne munka.

A fogyatékos emberek gazdasági aktivitása a fogyatékoság típusától is függ. Nyilvánvaló, hogy főleg azok tudnak munkát vállalni, akiknek a fogyatékosága kevésbé súlyos. (Az más kérdés, hogy egy jól működő szociálpolitikai rendszerben meg kellene találni annak a módját, hogy minden fogyatékos embernek, aki képes valamilyen munkatevékenységre, legyen munkája, hiszen a rehabilitációban nagy szerepe van a munkavégzésnek.) (Lásd a 12. táblát.)

Az összevont kategóriákon belül a vakok (5,8%), a mozgássérültek (6,3%) foglalkoztatottsága volt a legalacsonyabb értékű, az értelmi fogyatékosok 7 százalékos aránya is az átlagnál alacsonyabb. Ugyanakkor a nagyothallók, illetve a gyengén látók körében a foglalkoztatottak aránya 10,7, illetve 15,7 százalékot ért el. Általánosságban is figyelemre méltó, hogy a fogyatékos emberek döntő többsége valamilyen jövedelemmel – főleg nyugdíjból származóval – rendelkezik, ebből a szempontból az értelmi fogyatékosok vannak nehezebb helyzetben, mivel körükben legnagyobb az eltartottak aránya. (Ez természetesen azzal is összefügg, hogy ebben a kategóriában a legnagyobb a gyermekkorúak aránya, amit az is jelez, hogy az összes 0–14 éves fogyatékos gyermek közel 37 százaléka értelmi fogyatékos.)

Gazdasági aktivitás tekintetében az ország területileg erősen megosztott, a nyugati régiókban magasabb, a keleti régiókban alacsonyabb a foglalkoztatottság. Ez a megál-

lapítás a fogyatékos és a nem fogyatékos emberek foglalkoztatottságára egyaránt igaz. A fogyatékos emberek körében a legmagasabb a foglalkoztatottak aránya a közép-magyarországi régióban (11,1%) és a legalacsonyabb Észak-Magyarországon (6,3%). Településtípus szerint vizsgálva az adatokat, míg a Budapesten lakó fogyatékosok 12,5 százaléka dolgozott, addig ez a mutató a községek esetében csak 6,7 százalék volt. Az alapvető különbség a város és község között van, mert a megyei jogú városokban lakó fogyatékosok 11,5 százaléka, a többi városban élők 8,9 százaléka talált magának munkát.

12. tábla

A fogyatékos személyek számának megoszlása gazdasági aktivitás és a fogyatékoság összevont típusa szerint (százalék)

A fogyatékoság összevont típusa	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső			Eltartott	Összesen
			együtt	ebből:			
				saját jogú nyugdíjas, járadékos	rokkantsági nyugdíjas, baleseti járadékos		
Testi fogyatékos	7,0	1,5	85,7	42,0	37,1	5,8	100,0
Látássérült	13,0	2,9	72,3	44,1	18,8	11,7	100,0
Értelmi fogyatékos	7,0	1,2	47,2	8,5	33,1	44,6	100,0
Hallássérült	11,0	2,0	77,2	52,1	16,4	9,8	100,0
Egyéb fogyatékos	10,3	2,9	75,0	24,4	45,7	11,8	100,0
<i>Összesen</i>	<i>9,0</i>	<i>2,0</i>	<i>76,7</i>	<i>35,9</i>	<i>34,1</i>	<i>12,2</i>	<i>100,0</i>

A kis számú, de a munka világában elhelyezkedni tudó fogyatékos személyek adatait elemezve megállapítható, hogy körükben is érzékelhetők azok az átalakulási folyamatok, melyek az összes foglalkoztatottat jellemezték. A dolgozók foglalkozási főcsoport szerinti összetétele 1990 óta jelentősen megváltozott. A foglalkoztatottak között a vezető, értelmiségi és egyéb szellemi foglalkozásúak aránya az 1990. évi 33–34 százalékról 2001-re 41 százalékra nőtt. E tendencia mögött az is meghúzódik, hogy az elmúlt évtizedben a foglalkoztatottak számának csökkenése – elsősorban a munkanélkülivé válás következtében – főleg a fizikai foglalkozásúakat érintette. A fizikai foglalkozásúak számának csökkenése egyben azt is jelzi, hogy az ország gazdasági szerkezete mindjobban a képzetesebb munkaerő alkalmazását igénylő gazdasági ágazatok, tevékenységek irányába mozdult el. (A nemzetgazdasági ág szerinti összetétel változása is mutatja ezt a tendenciát azzal, hogy a szolgáltatás jellegű ágazatokban foglalkoztatottak aránya az 1990-es évtizedben jelentősen megnőtt.)

A munkát találó fogyatékos emberek körében is lezajlottak ezek a folyamatok, 1990-ben közel 27 százalék, 2001-ben 37 százalék volt a szellemi tevékenységet folytatók aránya. Ebből a szempontból 1990-ben sokkal nagyobb volt a különbség a fogyatékos és nem fogyatékos emberek foglalkozási összetételében, mint 2001-ben. A fogyatékos emberek iskolai végzettségének alacsonyabb szintjével is összefügg, hogy körükben nagyobb azoknak az aránya, akik rövidebb betanulási időt kívánó egyszerűbb, segédmunkás jellegű munkakörökben dolgoznak.

13. tábla

*A foglalkoztatottak számának megoszlása összevont nemzetgazdasági ág,
foglalkozási főcsoport és fogyatékoság szerint, 1990, 2001
(százalék)*

Foglalkozási főcsoport	A foglalkoztatott személyek					
	összesen	fogyatékos	nem fogyatékos	összesen	fogyatékos	nem fogyatékos
	1990			2001		
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	15,6	16,1	15,6	5,5	6,5	5,5
Ipar, építőipar	37,6	46,2	37,5	32,9	38,1	32,8
Szolgáltatási jellegű ágazatok	46,8	37,7	46,9	61,6	55,4	61,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Vezető, értelmiségi	16,4	12,4	16,4	20,5	18,3	20,5
Egyéb szellemi	17,1	14,5	17,2	20,3	18,7	20,4
Szolgáltatási	8,6	5,6	8,7	15,8	11,3	15,8
Mezőgazdasági	4,0	4,5	4,0	3,1	4,3	3,1
Ipari, építőipari	40,1	40,3	40,1	31,5	33,4	31,4
Egyéb	13,7	22,8	13,6	8,8	14,1	8,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A fogyatékoság típusa is befolyásolja a munkavégzést. A kis létszámú értelmi fogyatékos réteg, amely még tud munkát vállalni, fizikai munkát végez. A munkát végző emberek körében viszont jelentős a szellemi tevékenységet, főleg irodai jellegű munkát végzők aránya (80%). A foglalkoztatottak több mint kétharmada hetenként 36–40 órát teljesít, vagyis a heti szokásos munkaidőkeretben dolgozik. Egytizedük 41 órát vagy annál többet dolgozik, további egytizedük olyan tevékenységet folytat, amelynek időigénye erősen változó; ezért a heti munkaidőt nem lehet egyértelműen megállapítani. A megkérdezett dolgozók csupán 6 százaléka mondta, hogy munkaidejének heti átlagos hossza 36 óránál kevesebb. Ez azt bizonyítja, hogy a Nyugat-Európa számos országában elterjedt, és Magyarországon szintén régóta szorgalmazott részidejű foglalkoztatás csak szűk körben honosodott meg.

A fogyatékos emberek közül nagyobb az aránya azoknak, akik rövidebb, illetve kötetlen munkaidőben dolgoznak, mint a nem fogyatékos személyek. Ezek az adatok arra utalnak, hogy a munkáltatók valamennyire figyelembe veszik a fogyatékoságból adódó munkavégzést befolyásoló egészségügyi tényezőket, és ily módon is segítik a fogyatékos emberek foglalkoztatottságát. A fogyatékos emberek foglalkoztatottságának növelése úgy is lehetséges lenne, hogy körükben tovább növekedjék a részmunkaidőben, illetve kötetlen munkaidőben foglalkoztatottak aránya.

A piaczgazdaság hatása abban is jelentkezett, hogy az egyéni és társas vállalkozók, valamint segítő családtagjaik aránya az 1990-es évtizedben jelentősen megemelkedett, a szövetkezeti tagok hányada viszont elhanyagolható mértékűre zsugorodott. Az alkalmazásban állók – más fejlett piaczgazdasággal rendelkező országokhoz hasonlóan – a foglalkoztatottak döntő többségét, 84 százalékát képviselik. Ez az arány az elmúlt évtizedben stabilnak bizonyult, helyzetükben mégis lényeges változások következtek be: 1990-ben ugyanis meghatározó hányaduknak munkáltatója maga az állam volt, 2001-ben viszont többségük már a magánszektorban dolgozott.

A fogyatékos emberek körében is magasabb lett az egyéni és társas vállalkozásban, valamint a segítő családtagként dolgozók aránya. A dolgozó fogyatékos emberek körében némileg csökkent az ingázók aránya. Nyilvánvaló, hogy a fogyatékos emberek, már csak egészségi állapotuknál fogva sem képesek „mindenáron” munkát vállalni, így nem mindig tudják vállalni az ingázással járó nehézségeket.

A foglalkoztatottak lakóhelye és munkahelye közötti kapcsolat fontos mutatója – az ingázáson kívül – a munkahelyre való bejárás időtartama, módja, vagyis a közlekedési eszköz. A munkába járó fogyatékos és nem fogyatékos emberek között főleg abban van eltérés, hogy igénybe vesznek-e közlekedési eszközt vagy sem. Érthető, hogy a fogyatékos emberek inkább otthon dolgoznak, ha pedig tehetik, olyan munkahelyet választanak, melyet gyalog is megközelíthetnek.

A 2001. évi népszámlálást megelőző évben a népesség számottevő része végzett kiegészítő tevékenységként mezőgazdasági munkát. (Kiegészítő tevékenységnek minősült a mezőgazdasági munka a főfoglalkozásban nem mezőgazdasági tevékenységet folytató foglalkoztatottak, valamint a munkanélküliek, továbbá a 14 éven felüli inaktív keresők és eltartottak esetében.)

A fogyatékos emberek egészségi állapotából adódóan kevésbé végeztek mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet, mint a fogyatékoságban nem szenvedő személyek. E különbség ellenére is megállapítható, hogy a fogyatékosok életében is számottevő életmódbeli tényező a mezőgazdasági munka.

A fogyatékos inaktív keresők és eltartottak – egészségi állapotukra tekintettel – kevésbé tudnak ilyen típusú tevékenységet végezni, ugyanakkor a foglalkoztatott és munkát kereső munkanélküli fogyatékos emberek fogyatékosága már nem olyan súlyos, hogy ne tudnának a mezőgazdasági munkák bizonyos részében dolgozni. A már jelentős lekötöttséget jelentő évi 90 napot meghaladó mezőgazdasági munkavégzés terheit a fogyatékos emberek már kevésbé tudják vállalni, de még így is a 15 éves és idősebb fogyatékos személyek közel 4 százaléka végzett évente jelentős lekötöttséget igénylő mezőgazdasági tevékenységet. A fogyatékoság súlyossága ezt a tevékenységet is befolyásolta, míg az értelmi fogyatékos embereknek csak 5,5 százaléka végzett mezőgazdasági munkát, addig például a gyengén látók több mint 19 százaléka dolgozott ezen a területen.

A FOGYATÉKOS EMBEREK HÁZTARTÁSI, CSALÁDI KÖTÖDÉSEI

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a népesség túlnyomó többsége (97,5%) 3 millió 863 ezer magánháztartásban élt, az intézeti háztartásban élők száma 249 ezer fő volt. Az 1990. évi népszámlálás adataihoz képest – a népesség csökkenéséhez hasonlóan – a háztartások száma is kismértékben mérséklődött. Az elmúlt évtizedben folytatódott a családháztartások arányának csökkenése, illetve az egyszemélyes háztartások hányadának az emelkedése, ám a váltás üteme elmaradt a korábbi években megszokottól.

A fogyatékos emberek döntő többsége szintén magánháztartásban él (92%), azonban körükben az átlagnál jóval nagyobb az intézeti háztartásban élők hányada (8%).

Azokban a háztartásokban, amelyekben fogyatékos emberek élnek, az átlagnál erősebben csökkent a családháztartásokban élők aránya, és nagyobb mértékben emelkedett az egyszemélyes háztartások hányada. Ez nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy a 2001. évi népszámlálás által összeírt fogyatékos emberek között jelentősen megnőtt az időskorúak száma és aránya. Ennek ellenére a fogyatékos emberek 2001-ben is főleg magánháztartásban éltek, döntő többségük (80%) más személyeket is magába foglaló háztartásban él, miáltal nagy valószínűséggel számíthat a vele együtt lakók segítségére.

14. tábla

A háztartások összetétele a háztartásban élők fogyatékosága szerint, 1990, 2001
(százalék)

Háztartás-összetétel	1990		2001	
	A háztartásban fogyatékos személy			
	él	nem él	él	nem él
Egy családból álló háztartás				
Házaspár és élettársi kapcsolat együtt	61,5	58,9	57,2	57,0
Egy szülő gyermekkel	11,2	10,5	10,5	10,7
Együtt	72,6	69,4	67,7	67,7
Két családból álló háztartás	4,3	2,4	4,8	2,8
Három vagy több családból álló háztartás	0,2	0,1	0,3	0,1
Családháztartás együtt	77,1	71,8	72,8	70,6
Egyszemélyes háztartás	17,3	24,5	22,7	26,7
Egyéb összetételű háztartás	5,6	3,7	4,5	2,6
Nem családháztartás együtt	22,9	28,2	27,2	29,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

15. tábla

A háztartásban élő fogyatékos személyek számának megoszlása
háztartás-összetétel és a fogyatékoság típusa szerint
(százalék)

A fogyatékoság típusa	Családháztartás összesen	Egy családból álló háztartás			Két vagy több családból álló háztartás	Nem családháztartás		Összesen
		együtt	házaspár és élettársi kapcsolat	egy szülő gyermekkel		összesen	ebből: egyedülálló	
Mozgássérült	73,6	68,3	59,5	8,8	5,3	26,4	21,9	100,0
Alsó, felső végtag hiánya	79,1	72,6	64,8	7,7	6,6	20,9	16,9	100,0
Egyéb testi fogyatékos	77,0	71,1	60,8	10,3	5,9	23,0	18,7	100,0
Együtt	74,2	68,8	60,0	8,9	5,4	25,8	21,3	100,0
Gyengén látó	70,0	65,3	54,9	10,4	4,7	30,0	25,2	100,0
Egyik szemére nem lát	71,2	66,1	57,6	8,5	5,1	28,8	23,9	100,0
Vak	72,3	67,3	56,7	10,6	5,0	27,7	20,7	100,0
Együtt	70,5	65,7	55,7	10,0	4,8	29,5	24,4	100,0
Értelmi fogyatékos	86,0	76,7	54,3	22,4	9,3	14,0	8,8	100,0
Nagyothalló	68,8	63,9	55,5	8,5	4,9	31,2	26,1	100,0
Siket, siketnéma, néma	78,1	71,0	59,8	11,2	7,1	21,9	17,2	100,0
Beszédhibás	79,6	73,1	59,4	13,7	6,5	20,4	16,2	100,0
Egyéb	80,4	74,5	63,6	10,8	5,9	19,6	15,8	100,0
Összesen	75,5	69,8	59,4	10,4	5,7	24,5	19,9	100,0

A fogyatékoság típusa szerint vizsgálva az adatokat, azt tapasztaljuk, hogy az értelmi fogyatékosokban szenvedők élnek leginkább olyan családi környezetben, ahol feltételezhető, hogy kellőképpen képesek róluk gondoskodni. Náluk a legmagasabb azoknak az aránya, akik családháztartásban élnek (86%), és ebben a körben a legjellemzőbbek a két vagy több családból álló háztartások is. Különösen nehéz azoknak az értelmi fogyatékos embereknek a helyzete (arányuk közel 9 százalék), akik egyedülállóként élnek és közvetlen környezetüktől kevésbé várhatnak segítséget. (Lásd a 15. táblát.)

Azokban a háztartásokban, amelyekben fogyatékos emberek élnek, a családháztartások aránya Budapesten a legkisebb (65%), a községekben pedig a legnagyobb (75%). Ugyancsak eltérők e mutatók értékei a két vagy több családból álló háztartások esetén is, ahol 3, illetve 7 százalékot tesznek ki. Ezekből az adatokból is következik, hogy az egy személyes háztartások aránya viszont a fővárosban magasabb – közel 30 százalék –, míg a falvakban csak 21 százalék. A községekben tehát jóval több fogyatékos ember él olyan családi környezetben, ahol számíthat a vele együtt élők segítségére. A falvakban egyedül élő, fogyatékosokban szenvedők nehezebb helyzetben vannak, mint a fővárosban, megyeszékhelyen vagy más városokban élő társaik.

A népesség és a fogyatékos emberek korstruktúrájának változása jól követhető a háztartásokat alkotó személyek korösszetételében is. Már több évtizede folyamatosan és számottevően csökken a csak fiatalokból, azaz a csak 30 évesnél fiatalabb személyekből álló háztartások aránya, míg a csak idősek alkotta háztartásoké emelkedett. Ez a folyamat 1990 és 2001 között is fennállt: azokban a háztartásokban, amelyekben fogyatékos személyek élnek, a csak időskorúak alkotta háztartások aránya 25 százalékról 31 százalékra emelkedett.

A népesség korstruktúrájából, de főként a gazdasági rendszerváltozásból az 1990-es évtized első felében megváltozott a háztartásokban élők gazdasági aktivitás szerinti összetétele. 1990 és 2001 között jelentősen csökkent azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyekben csak foglalkoztatott személy volt, ezzel párhuzamosan emelkedett a csak inaktív keresőket magukba foglaló háztartások részesedése.

16. tábla

A háztartások számának megoszlása gazdasági aktivitási összetétel és fogyatékoság szerint, 1990, 2001 (százalék)

A háztartásban fogyatékos személy	Összesen	1	2	3	4 és több	Nem él foglalkoztatott, de			100 háztartásra jutó foglalkoztatott		
						munkanélküli	inaktív kereső	csak eltartott			
						foglalkoztatott él			van		
1990											
Él	100,0	28,8	19,7	5,4	1,4	1,3	42,0	1,3	90		
Nem él	100,0	31,2	29,6	6,6	1,6	1,1	28,3	1,6	117		
2001											
Él	100,0	25,2	12,3	2,9	0,6	5,0	53,4	0,6	61		
Nem él	100,0	31,5	24,1	4,8	1,2	4,2	32,9	1,3	99		

A fogyatékos emberek gazdasági aktivitás szerinti megoszlásából következik, hogy 2001-re az e körbe tartozók több mint fele olyan háztartásban élt, amelynek nem volt fog-

lalkoztatott, viszont volt inaktív kereső és/vagy eltartott tagja. A fogyatékossgal élők nehéz helyzetét jelzi, hogy háztartásaikban a száz háztartásra jutó foglalkoztatottak száma csak 61, míg a fogyatékos személyek nélküli háztartásokban 99. Ugyanakkor szerencsére minimális azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol csak eltartottak élnek, tehát a háztartás semmiféle jövedelemmel nem rendelkezik. (Lásd a 16. táblát.)

A családok száma 1980-ig folyamatosan nőtt, majd csökkenni kezdett. Jelenleg 2 millió 869 ezer családban 8 millió 360 ezer személy él, ami azt jelenti, hogy a népesség 82, a háztartásban élők 84 százaléka családban él, vagyis a család szerepe továbbra is meghatározó.

2001-ben több fogyatékos személyt írtak össze, mint 1990-ben, tehát emelkedett azoknak a családoknak a száma, ahol fogyatékos ember él. 1990-hez képest a házaspáros családok aránya lényegében nem változott, az egyszülős családokon belül az anyagyermek összetételű családok hányada némileg emelkedett. Ha a családok közül kiemeljük a házaspár alkotta családokat, valamint az élettársi kapcsolatban élőket, és megvizsgáljuk, hogy a férfiak, illetve a feleségek között van-e fogyatékos, akkor azt találjuk, hogy a fogyatékossgal által érintett házaspárok (élettársak) közül 35 ezer olyan házaspár (élettárs) van, ahol mindketten fogyatékosok. A mozgássérült feleségeknél, illetve férjeiknél például megállapítható, hogy mindkét házastársnak azonos típusú fogyatékossga van: a több mint 13 ezer mozgássérült feleség 59 százalékának a férje is mozgássérült. A siket, siketnéma, néma feleségek 80 százalékának a férje is súlyosan hallássérült. Valószínűleg jobb helyzetben vannak azok a házaspárok, ahol csak az egyik házastárs él valamilyen fogyatékossgal. Így például 32 843 mozgássérült, 1055 vak, 501 siket, siketnéma, néma és 1629 értelmi fogyatékos feleségnek van olyan férje, akinek nincs fogyatékossga. A fogyatékos férfiak szempontjából ezek a számok a következők: 50 392, 1611, 1007, 1908. Ezek az adatok azt jelentik, hogy a családokban házastársként élő fogyatékosok feltehetően jelentős számban és arányban számíthatnak házastársuk támogatására, segítségére.

A családok életvitelét jelentősen befolyásolja, hogy a családban él-e fogyatékos gyermek vagy sem. A fogyatékos személyeket magukba foglaló családok 19 százalékában van fogyatékos gyermek. A házaspáros családoknál ez a mutató 15, az egyszülős családoknál 45 százalék. Különösen nehéz helyzetben vannak azok a családok, ahol mindkét, illetve mindhárom gyermek fogyatékos. (A fogyatékos gyermeket gondozó családok 2,9, illetve 0,3 százaléka tartozik ebbe a körbe.) A gyermekek életkora szerint a 15 évesnél fiatalabb fogyatékos gyermekeket gondozó családok aránya azok között a családok között, ahol fogyatékos személyek élnek, 6 százalék. Tehát sok az olyan fogyatékos gyermeket nevelő család, ahol 15 éven felüli gyermek gondozását kell vállalni. Még nehezebb a helyzet azoknál a családoknál, ahol a szülők is fogyatékosok, a fogyatékos gyermekeket gondozó családok 19 százaléka tartozik ebbe a körbe. Nyilvánvaló, hogy azoknak a szülőknek, akik egyedül nevelik gyermeküket és maguk is fogyatékosok, igen nagy nehézséggel kell szembe nézniük: az egyszülős, fogyatékos gyermeket nevelő családok 18 százalékáról van szó. (Lásd a 17. táblát.)

A fogyatékos emberek jelentős számban és arányban laktak/laknak intézetekben (1990-ben 12 százalékuk, 2001-ben 8 százalékuk) tekintettel egészségi állapotukra és arra, hogy súlyos fogyatékossgal esetén szakszerű gondozást és ellátást kaphassanak. A fogyatékos és nem fogyatékos intézeti lakók demográfiai összetétele jelentősen eltér egy-

mástól; míg az előbbieik körében a gyermekkorúak és az időskorúak száma és aránya meghatározó, addig az utóbbiak között a fiatalok hányada a legmagasabb. A fogyatékossgal élő intézeti lakók körében 1990-hez képest csökkent a gyermekkorúak, és nőtt az időskorúak aránya.

17. tábla

A fogyatékos gyermekkel élő családok adatai

Megnevezés	Összesen (család)	Egy- gyermekes családban a gyermek	Kétyermekes családban		Háromgyermekes családban			Négy- és több- gyermekes családban legalább egy gyer- mek
			egy gyermek	mindkét gyermek	egy gyermek	két gyermek	mindhá- rom gyermek	
fogyatékos								
Szám								
Házaspáros családok	41 802	15 858	15 370	1 198	5 376	576	120	3 304
Ebből:								
szülőknek nincs fo- gyatékossguk	33 751	12 135	12 911	806	4 619	419	70	2 791
szülőknek van fogyá- tékosságuk*	8 051	3 723	2 459	392	757	157	50	513
Egy szülő gyermekkel	24 150	15 570	5 606	706	1 346	199	52	671
Ebből:								
apa, anya nem fogyá- tékos	19 778	12 476	4 810	528	1 183	154	42	585
apa, anya fogyatékos	4 372	3 094	796	178	163	45	10	86
Összesen	65 952	31 428	20 976	1 904	6 722	775	172	3 975
Ebből:								
15 évesnél fiatalabb fo- gyatékos gyermekkel élő családok	20 569	4 970	8 563	468	3 790	311	61	2 406
Százalék								
Házaspáros családok	100,0	37,9	36,8	2,9	12,9	1,4	0,3	7,9
Ebből:								
szülőknek nincs fo- gyatékossguk	100,0	36,0	38,3	2,4	13,7	1,2	0,2	8,3
szülőknek van fogyá- tékosságuk*	100,0	46,2	30,5	4,9	9,4	2,0	0,6	6,4
Egy szülő gyermekkel	100,0	64,5	23,2	2,9	5,6	0,8	0,2	2,8
Ebből:								
apa, anya nem fogyá- tékos	100,0	63,1	24,3	2,7	6,0	0,8	0,2	3,0
apa, anya fogyatékos	100,0	70,8	18,2	4,1	3,7	1,0	0,2	2,0
Összesen	100,0	47,7	31,8	2,9	10,2	1,2	0,3	6,0
Ebből:								
15 évesnél fiatalabb fogyatékos gyer- mekkel élő családok	100,0	24,2	41,6	2,3	18,4	1,5	0,3	11,7

* Mindkét szülő, illetve az egyik szülő fogyatékos.

18. tábla

Az intézeti háztartásban élők számának megoszlása fogyatékoság, korcsoport és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint, 1990, 2001
(százalék)

Korcsoport (éves), iskolai végzettség	1990		2001	
	fogyatékos	nem fogyatékos	fogyatékos	nem fogyatékos
személy				
Az összes intézeti háztartásban élő				
0–14	26,5	14,2	12,9	7,6
15–29	24,9	64,4	20,2	66,9
30–39	9,6	6,0	9,0	4,9
40–49	8,4	4,0	11,0	3,9
50–59	8,6	3,2	11,5	2,8
60–X	22,0	8,2	35,3	13,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
A 15 éves és idősebb korú intézeti háztartásban élő				
Általános iskola 8. évfolyamnál alacsonyabb	73,8	10,3	55,0	12,9
Általános iskola 8. évfolyam	20,7	51,4	28,6	24,2
Középiskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	1,3	10,2	7,3	25,5
Középiskola érettségivel	3,1	24,1	7,5	34,3
Egyetem, főiskola stb.	1,1	3,9	1,7	3,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az intézetben élő 15 éves és idősebb fogyatékos személyek iskolai végzettségének szintje jóval alacsonyabb, mint a nem fogyatékosoké. Ez főleg abból adódik, hogy a fogyatékosokkal élő intézeti lakók körében kiugróan magas az értelmi fogyatékosok aránya (48%).

Az intézetben lakó fogyatékos emberek között szintén magas a mozgássérültek (15%) és az egyéb fogyatékosokban szenvedők hányada (14%). Ezek az adatok jelzik, hogy a magánháztartásokban, illetve az intézetekben élő fogyatékos személyek fogyatékoságuk szerinti megoszlása élesen eltér egymástól.

19. tábla

A magán- és intézeti háztartásban élő fogyatékos személyek számának megoszlása a fogyatékoság típusa szerint
(százalék)

Megnevezés	Összesen	Testi fogyatékos	Látássérült	Hallássérült	Értelmi fogyatékos	Egyéb fogyatékos
Magánháztartásban él	100,0	45,6	14,8	9,5	6,6	23,5
Intézeti háztartásban él	100,0	20,1	10,2	6,4	47,5	15,7

Az adatok arról is tájékoztatnak, hogy a fogyatékosokkal élő intézeti lakók milyen rendeltetésű és gazdálkodási formájú intézetben élnek. A gyermekkorú fogyatékosok főleg a gyermekvédelmi és gyerekJóléti szociális intézményekben, az ifjúkorú fogyatékosokban szenvedők a diákotthonokban, kollégiumokban laknak. A fogyatékosokkal élő

intézeti lakók döntő többsége az időskorúak, illetve a fogyatékosok szakellátását (ápolását, gondozását) biztosító intézetek lakói.

A FOGYATÉKOS EMBEREK LAKÁSKÖRÜLMÉNYEI

A fogyatékos emberek életében a lakás módja különösen fontos szerepet játszik, hiszen a közlekedésre, a kommunikációra alkalmassá tett környezet híján – kiszorulva a munka világából – idejük java részét lakásukban töltik. A település jellege, a lakás tágabb környezete fokozottan beleszól az életesélyek alakulásába.

20. tábla

A lakott lakások a lakásban lakók fogyatékosága és a lakás komfortossága szerint, 1990, 2001 (százalék)

Komfortosság	A lakásban él fogyatékos személy					A lakásban nem él fogyatékos személy				
	összesen	főváros	megyei jogú város	többi város	község	összesen	főváros	megyei jogú város	többi város	község
1990-ben										
Összkomfortos	31,7	43,5	47,9	28,8	19,1	40,1	47,9	56,3	38,0	27,0
Komfortos	29,8	36,5	30,6	30,8	25,2	29,9	34,3	28,6	31,7	26,4
Félkomfortos	9,6	7,7	6,8	10,3	11,7	8,5	6,8	4,9	9,1	11,2
Komfort nélküli	24,5	9,1	11,3	25,3	39,0	18,0	8,1	7,7	17,2	31,1
Szükség- és egyéb lakás	4,3	3,3	3,4	4,8	5,0	3,6	2,9	2,5	3,9	4,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
2001-ben										
Összkomfortos	43,1	56,8	58,3	42,7	31,7	52,8	62,4	65,6	51,2	40,0
Komfortos	33,2	31,4	29,5	34,5	34,6	29,8	28,9	26,3	31,4	31,4
Félkomfortos	6,5	4,8	3,8	6,7	8,2	4,8	3,3	2,4	5,0	7,0
Komfort nélküli	13,2	3,6	5,3	12,1	20,9	8,9	2,4	3,2	8,5	17,1
Szükség- és egyéb lakás	4,0	3,4	3,0	4,0	4,5	3,6	3,0	2,6	3,8	4,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A népszámlálási adatok azt mutatják, hogy Magyarországon a lakások minőségi összetétele népszámlálásról népszámlálásra javult. A lakások egyre nagyobbak és komfortosabbak lettek. Az újonnan épült lakások építőanyagai, szerelvényei minőségileg jobbak lettek, ezzel biztosítva az életmód, illetve életminőség javulását. Ezt mutatják azok az adatok, melyek a felszereltséget és a fűtési módot ötvöző ismérv, a komfortosság vizsgálatán alapulnak. E szerint 1990 és 2001 között a lakások komfortossága mérsékeltebben, de tovább javult. 2001-ben már a lakott lakások több mint fele (52 százalék) volt összkomfortos, ami 1990-hez képest 12 százalékpontos növekedést jelent.

A lakások minőségi javulása a fogyatékos emberek lakáskörülményeit is befolyásolta oly módon, hogy emelkedett az összkomfortos, illetve a komfortos lakásban élő fogyatékos emberek aránya, és csökkent a félkomfortos, komfort nélküli, szükség- és egyéb lakásban élő fogyatékos személyek hányada. Ezen belül különösen öröndetes, hogy míg 1990-ben a fogyatékos emberek 25 százaléka élt komfort nélküli lakásokban, addig 2001-re ez az arány 13 százalékra csökkent. Ezt a képet beárnyékolja, hogy a fogyatékos és

nem fogyatékos emberek lakáskörülményei továbbra is eltérnek egymástól, azaz a fogyatékos személyek lakásainak komfortossága alacsonyabb szintű, mint amit a nem fogyatékosoknál tapasztalunk. Az utóbbiaknál az összkomfortos lakások aránya jóval magasabb. (Lásd a 20. táblát.)

Bármilyen más lakásmutatót veszünk alapul, azt találjuk, hogy a fogyatékos emberek valamivel kisebb, korszerűtlenebb, felszereltségében hiányosabb lakásokban laknak, mint fogyatékosokban nem szenvedő társaik. Csak példaszerűen említve, a fogyatékos emberek által lakott lakásokban kisebb arányban található meleg folyóvíz, hálózati gáz, vízvezeték, vízöblítéses WC, mint azokban a lakásokban, ahol nem laknak fogyatékosok. Az általuk lakott lakások 54 százaléka egyedi fűtésű, ugyanez a mutató a nem fogyatékos személyek által lakott lakásokban 44 százalék. A lakások nagysága és minősége településtípus szerint nem tér el lényegesen egymástól, kivéve ha az adatokat város, illetve község szempontjából vizsgáljuk, ugyanis a falvakban található lakásállomány komfortossága például sokkal kedvezőtlenebb, mint a városi lakásoké. Ezek a különbségek mind a fogyatékos, mind a nem fogyatékos emberek által lakott lakások esetében kimutathatók.

21. tábla

A lakásban lakó fogyatékos személyek a lakás komfortossága és a fogyatékoság típusa szerint (százalék)

A fogyatékoság típusa	Összkomfortos	Komfortos	Félkomfortos	Komfort nélküli	Szükség- és egyéb lakás	Összesen
Mozgássérült	42,4	35,4	6,4	12,1	3,7	100,0
Alsó, felső végtag hiánya	42,6	34,0	6,4	12,5	4,4	100,0
Egyéb testi fogyatékos	43,5	31,8	6,9	13,4	4,5	100,0
<i>Együtt</i>	<i>42,5</i>	<i>35,0</i>	<i>6,4</i>	<i>12,2</i>	<i>3,8</i>	<i>100,0</i>
Gyengén látó	41,7	33,1	6,9	14,2	4,0	100,0
Egyik szemére nem lát	40,5	33,3	7,0	15,5	3,8	100,0
Vak	45,1	32,7	6,4	12,2	3,5	100,0
<i>Együtt</i>	<i>41,8</i>	<i>33,1</i>	<i>6,9</i>	<i>14,3</i>	<i>3,9</i>	<i>100,0</i>
Értelmi fogyatékos	35,8	28,1	7,7	23,4	5,0	100,0
Nagyothalló	42,1	33,0	7,0	14,1	3,9	100,0
Siket, siketnéma, néma	42,6	31,2	6,8	15,2	4,2	100,0
Beszédhibás	36,6	29,0	8,0	21,1	5,4	100,0
Egyéb	47,4	31,5	6,0	11,1	4,0	100,0
<i>Összesen</i>	<i>43,0</i>	<i>33,2</i>	<i>6,6</i>	<i>13,3</i>	<i>4,0</i>	<i>100,0</i>

A különböző fogyatékosokban szenvedő emberek lakáskörülményei némileg eltérnek egymástól. Ebben az összefüggésben is kimutatható az értelmi fogyatékos személyek hátrányos helyzete, mely szerint körükben a komfort nélküli, szükség- és egyéb lakásban lakók aránya az átlagnál (17,3%) jóval magasabb értéket mutatott (28,4%). (Meg kell jegyezni, hogy 1990-ben ez az arány még ennél is magasabb, 40,3 százalék volt.) Rajtuk kívül még a beszédhibában szenvedő fogyatékos emberek laktak közel hasonló arányban ilyen a lakásokban (26,4%). Ugyanakkor a meglehetősen súlyos fogyatékoságnak tekinthető vakságban szenvedő emberek lakáskörülményei a legjobbak közé tartoztak, több mint 45 százalékuk összkomfortos lakásban lakott. (Lásd a 21. táblát.)

Végezetül néhány szóval leírjuk az összeírás módszereit, és a fogyatékos emberek helyzetét mai magyar társadalomban.

Az összeírás módszereit meghatározta az a körülmény, hogy az adatfelvétel személyi kikérdezésen alapult, a megkérdezettek maguk minősítették fogyatékoságukat. (Természetes, hogy az ilyen típusú felvételnél orvosi kontrollra nincs lehetőség.) Ez a módszertani jellegzetesség nyilvánvalóan bizonyos pontatlanságot eredményez a fogyatékosok számát és különböző ismervek szerinti megoszlását illetően. Továbbá azt is figyelembe kell venni, hogy a fogyatékos személyek ismeretei is – különösen egyes fogyatékos típusnál (például gyengén látó) – pontatlanok lehetnek saját fogyatékoságukról. Módszertanilag problematikus például az a modern gyógypedagógiában mára már alaptétellé vált megállapítás, hogy a siketnémaság elhibázott fogalom, nem használható. Eldöntetlen maradt továbbra is, hogy az idősek inkább idősként határozzák meg magukat, vagy a korukkal járó mozgásszervi, hallás- és látásgondjaikat fogyatékoságnak tekintés-e. Mindezek ellenére a népszámlálás a jelzett hiányosságokkal együtt is átfogó képet ad a fogyatékosok életkörülményeiről, életmódjáról. A népszámlálási adatfelvételnek nem is az a célja, hogy a fogyatékosokat hivatalosan nyilvántartó szervek adataival megegyező pontossággal megszámlálja, hanem az, hogy a népszámlálás egyéb információival együtt értékelve próbálja feltárni a fogyatékosok életviszonyait. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy egyes fogyatékoságtípusokat – például az értelmi fogyatékoság – lakossági kikérdezés alapján szinte lehetetlen volt teljeskörűen felmérni, mert a kérdezett személy környezete nehezen tárta fel az összeíró előtt ezt a típusú fogyatékoságot.

A rendszerváltozás óta eltelt időszak törvényalkotási munkája több lényeges kérdésben érintette a fogyatékos embereket. A teljesség igénye nélkül foglalkozva e kérdéskörrel, elsőként a közoktatási törvényt kell kiemelnünk, mely a fogyatékos gyermekek jogává tette az integrált oktatásban való részvételt. Az ún. szociális törvény rendszerbe foglalta a pénzbeli és természetbeni juttatásokat, valamint a szociális szolgáltatásokat, s az ellátási felelősséget a helyi önkormányzatok szintjére delegálta. A fogyatékos emberek esélyegyenlőségével foglalkozó, hosszú vajúdas után megszületett törvény megerősítette a fogyatékos emberek Alkotmányban is biztosított, teljes jogú társadalmi tagsághoz fűződő jogát, kijelölte a társadalmi részvétel megvalósulásának célterületeit, s különféle intézkedéseket is megfogalmazott.

Jóllehet a fogyatékos emberek állampolgári jogai erősödtek, a piacgazdaságra való átéréshez kapcsolódó folyamatok következtében deklarált szociális jogaik megvalósulásán azonban van még mit javítani.

A fogyatékos embereknek az átlagnál nagyobb szükségük van – az esetleges munkából szerzett jövedelmen túl – olyan szociális transzferjövedelmekre (rokkantsági nyugdíj, járadék, segélyek stb.), melyek kompenzálják a fogyatékoság tényéből következő többletköltségeket (például a magasabb gyógyszerköltséget, otthoni gondozás, ellátás iránti igényt). A fogyatékos embereket a területi és települési egyenlőtlenségek fokozottan sújtják. Különösen a falvakban élő fogyatékos személyek vannak nehéz helyzetben munkavállalási lehetőségeiket, a szabad iskolaválasztást és életkörülményeiket tekintve.

Mindezen hátrányok leküzdéséhez elégtelenek a jelenlegi szociális ellátórendszer eszközei, szélesebb körű társadalompolitikai beavatkozást igényelnének. A társadalmi integráció megvalósítása nem szűkíthető le az akadályok elhárítása kérdésére, hiszen a

problémák elsősorban a deklarált jogok megvalósulatlanságában és a társadalmi attitűdökben gyökereznek.

Az ENSZ már 1975-ben deklarálta a fogyatékos emberek gazdasági és társadalmi biztonságához, azaz a megfelelő életszínvonalhoz, a foglalkoztatáshoz, a családban éléshez, a társadalmi életben való részvételhez, a szabadidős tevékenységekhez fűződő jogait. A fogyatékkal élők helyzete az Európai Unióban a foglalkoztatáson túlmutató politikai és társadalompolitikai kérdéssé az 1997-es Amszterdami Szerződés nyomán vált, amikor a szociális integrációt a közösség céljainak meghatározó elemeként fogalmazták meg. Az Amszterdami Szerződés az Unió elsődleges jogába a következő diszkrimináció elleni cikkelyt emelte be: „A jelen Szerződés egyéb rendelkezéseinek sérelme nélkül [...] a Tanács – a Bizottság javaslata alapján és az Európai Parlamenttel való konzultáció után – egyhangúsággal olyan intézkedéseket hozhat, amelyek a nemre, a fajra vagy az etnikai hovatartozásra, a vallásra vagy meggyőződésre, a fogyatékosagra, korra vagy szexuális irányultságra alapított mindenfajta megkülönböztetés elleni küzdelem érdekében szükségesek.” „A befogadó társadalom alapja a diszkriminációmentességgel párosuló pozitív cselekvés” – fogalmazta meg a Madridban megtartott Európai Fogyatékosügyi Kongresszus 2002-ben. E gondolat jegyében nyilvánították a 2003. évet az „Európai Fogyatékos Emberek Év”-nek. Ugyanezen szemlélet alapján született 2003 májusában a fogyatékkal élők integrálásával kapcsolatos politikáért felelős miniszterek második európai konferenciáján megfogalmazott, „A fogyatékkal élők életminőségének javítása: a teljes körű részvételre irányuló és annak révén működő politika erősítése” címet viselő politikai nyilatkozat is.

Az új évezred progresszív fogyatékosügyi politikája a fogyatékos emberek helyzetét már elsősorban nem egészségügyi, rehabilitációs vagy szociálpolitikai kérdésnek tekinti, hanem az emberi jogok közé emelik be a fogyatékkal élő emberek jogait. A társadalmi korlátok diszkriminációt és szociális kirekesztést eredményeznek. „A fogyatékos emberek heterogén csoportot alkotnak. Mint a társadalom minden rétege, a fogyatékos emberek is igen sokrétű csoportot képeznek, és csak az a szakmapolitika sikeres, amely tiszteltben tartja ezt a sokféleséget.” – írja a Madridi Nyilatkozat. A fogyatékos emberek nem jótékonykodást, hanem esélyegyenlőséget akarnak – fogalmaznak. Ezért nem elég az állampolgári jogok kinyilvánítása és a negatív diszkrimináció, valamint a társadalmi mechanizmusai elleni küzdelem, hanem pozitív cselekvés, pozitív diszkriminációs eszközök is szükségesek a társadalmi kirekesztés és a fogyatékos emberek társadalmi hátrányainak mérsékléséhez.

SUMMARY

The paper provides a summary of the information collected by Census 2001 related to the disability of the population. A comparison of the demographic and the occupational structure and the family relations of the persons with and without disabilities, as well as the description of the disability structure of the handicapped and information on the population with multiple disabilities is given.